

Velkommen til Festningsløypa på Fredrikstad Festning

Gamlebyen i Fredrikstad er ikke bare en koselig, gammel by, men også en festning. Denne vandringen bringer deg rundt festningsanlegget med voller, vollgraver, murer og porter. Løypa går også innom noen av de militære bygningene, og vil gi deg en bedre forståelse av Fredrikstad som et komplett festningsanlegg.

1 VOLDPORTRAVELINET OG VOLDPORTBROEN

Ravelinet ble anlagt i 1666 som fremskutt forsvarselement til sikring av festningens hovedport. Her lå i sin tid «Kongens stall». Fra ravelinet gikk det en bro over vanngraven til landeveien. Vindebroen over vollgraven ble først bygget 1667, og var i de første årene smykket med fargerike treskulpturer. Broklaffene ble heist opp mellom rosignal og revelje, til dette trengtes 30 soldater. Helt fram til 1906 gikk all trafikk inn til Gamlebyen over ravelinet og Voldportbroen. I vaktstuen fra 1747 er det nå glassblåserverksted.

2 VOLDPORTEN MED VAKTSTUEN

Den første vollporten av tømmer ble i 1695 erstattet av den hvelvede port med vaktstue over som vi fortsatt kan se. Over porten er Christian V's monogram og valgspråk «Pietate et Justitia» (mildhet og rettferdighet). Porten var den eneste adkomst til festning fra landsiden, og var stengt mellom rosignal og revelje.

3 PRINS FREDRIKS BASTION

Den midterste av de tre helbastioner mot landsiden, oppkalt etter Fredrik III. Senere gitt navn etter Christian V's sønn prins Fredrik. Anlagt som første del av festningsverkene i perioden 1663 – 1666, opprinnelig bestykket med 10 kanoner. På bastionen lå tidligere «Materialgården» som brant ned i 1865, på restene av denne ble oppført «Vollmesterboligen» og «Ingeniørgården» som nå ligger her.

4 ØSTRE KURTINE/ØSTRE SORTIPOINT

Det rette vollstykket mellom to bastioner kalles kurtine. Foran kurtinen ligger østre ravelin, anlagt i 1740-årene. Gjennom østre kurtine går en sortiport, en utfallsport for å kunne få styrker til den nedre vollen og for overfart over vollgraven til den dekkede vei mot Kongsten fort. Fra østre kurtine er det god sikt mot det fremskutte anlegget Kongsten fort, et spennende anlegg som fortjener et eget besøk.

5 PRINS CHRISTIANS BASTION

Den søndre helbastion, oppkalt etter Christian V, senere etter hans sønn prins Christian. Den hadde opprinnelig 18 kanoner. På bastionen lå tidligere en artillerismie og lavettverksted, i 1802 ble kruttlaboratoriet bygget her. Denne bygningen ble i 1885 gjort om til militært sykehus, og er nå privatklinik.

6 SØNDRE KURTINE/SØNDRE SORTIPOINT

Kurtinen mellom Prins Christians og Prins Georgs bastioner. Gjennom kurtinen går søndre sortiport, som i nyere tid er snarveien over vollgraven og søndre ravelin til Vaterland. Vaterland vokste på 1700-tallet opp som en liten forstad til byen, der det særlig bodde sjøfolk, fiskere og håndverkere. Vaterland er i dag et attraktivt boområde med spesielt miljø.

7 PRINS GEORGS BASTION, SØNDRE BJØRN

Bastionen er oppkalt etter Christian V's yngste sønn, og er en halvbastion med høyre flanke som en høy mur mot elven. Bastionen hadde opprinnelig 24 kanoner, og her sto festningens flaggstang til 1814. Sør for bastionen ser vi Søndre Bjørn, de to demningene som avslutter vollgraven mot elven og sikrer at vannstanden i vollgraven har et høyere nivå enn i elven.

8 BRANNBATTERIET, DET GRUNNMUREDE PROVIANTMAGASIN OG GAMLE SLAVERI

«Det af graae Steene bygde Provianthuus» er festningsbyens eldste bygning, oppført i tiden 1674 – 1696. Mot elven er veggene opptil 4 meter tykke. Bygningen viser tydelig festningens rolle som depotfestning, her var det bakeri og proviantlager for både festningen, hæravdelinger i felt og for marinen. I underetasjen er det nå selskapslokaler og på bakkeplanet er det kunstnerverksteder og gallerier.

1682 ble det anlagt et «bombsikkert» hvelvet kruttmagasin med et blokkhus over i søndre ende av Proviantmagasinet. Her hadde festningen sin «kakebu» til blokkhuset ble revet i 1934, og herfra skyter Forsvaret fortsatt sine salutter.

Ved siden av Proviantmagasinet ligger Gamle slaveri, bygget som hovedvakt i 1731. Fra 1734 ble det også innredet et rom for festnings-slavene her, og her satt Hans Nilsen Hauge i arrest i 1797.

I området ved Grunnmurede Provianthus og Gamle Slaveri ligger nå «Bastion 5», et kunstnersenter med verksteder, gallerier og kafé.

9 KOMMANDANTPORTEN, KOMMANDANTGÅRDEN

Festningens eldste murte port, ferdigbygget i 1684 og brukt ved kong Christian V's besøk i 1685. Over porten er kongens monogram. Den kalles ofte for Kongeporten, og ble vanligvis brukt ved kongelige besøk. Utenfor porten ligger Kommandantbryggen, der det også ligger et gammelt anker fra Tordenskjolds tid.

Innenfor porten ligger Kommandantgården, oppført som privatbolig i 1768. Forsvaret kjøpte huset i 1797 som kommandantbolig, en funksjon den hadde fram til 2002. Det var i denne bygning kronprins Karl Johan signerte «Mossekonvensjonen» i august 1814.

10 TØIHUSET

Tøihuset sto ferdig i 1775, og var da landets største bygning med en grunnflate på 4000m². Den var bygget som arsenal for artillerimateriell og annet militært utstyr, og viser tydelig Fredrikstads betydning som depotfestning. Fra 1803 ble de bordkledde veggene forblendet med tegl for å gi bedre brannsikring. Bygningen var i militær bruk til 2002, og huser nå Fredrikstad Museum, turistkontor, konferanselokaler og teatersaler.

11 KONGENS TORV/INFANTERIKASERNEN

Byens torv lå opprinnelig sør for kirken, men etter brannen i 1672 ble den flyttet til sin nåværende plass. Etter storbrannen i 1764 kjøpte Staten hele kvartalet øst for torget og oppførte «De nye Kaserne». Bygningen sto ferdig i 1787, og regnes som noe av det fineste i militær arkitektur i Norge. Tegningene ble utarbeidet i København og tilpasset lokale forhold av ingeniøroffiser Hans C Gedde. Kasernen påstås i være bygget etter det kalendariske system, med 4 fløyer, og porter, 7 utvendige hjørner, 12 piper, 52 værelser, 60 innvendige dører, 365 vinduer og 24 ruter i hvert vindu. Bygningen var i bruk som kaserne til 2002, og huser nå skolevirksomhet og diverse mindre virksomheter.

12 MELLOMPORTEN

De tre portene mot elven viser tydelig at det var her handel og trafikk foregikk, mot landsiden er det bare en port. Mellomporten var fra først av en tømmerport, og ble bygget i mur i 1727. Den bærer Fredrik IV's

monogram. Like sør for porten ligger Platte bolverk, en liten bastion som dekker muren langs elven. Den ble bygget i 1680-årene, og hadde plass for seks kanoner.

13 FÆRGEPORTEN, KOMMISJONSGÅRDEN

Den første porten mot fergestedet var bygget i tømmer, som ble erstattet av dagens port med Fredrik IV's monogram i 1727. Fergestedet har ligget her i uminnelige tider, her har det vært overgangssted over Glomma lenge før byen ble anlagt. Fortsatt går fergeren over Glomma her.

Umiddelbart innenfor porten lå det fra 1700 soldatkaserner, disse brant ned i 1764, nye kaserner ble bygget i 1769, disse brant på nytt i 1830. Etter dette ble Kommisjonsgården oppført på den gamle grunnmuren, som retts- og møtelokale og arrest for offiserer. Senere er bygningen omgjort til bolig.

14 PRINSESSE ANTOINETTES BATTERI, NORDRE SORTIORT

For å kunne beskytte nordover langs elven og den venstre flanken på Gyldenløves bastion ble det anlagt et batteri nord for Færgeporten. Antoinettes batteri har navn etter Gyldenløves tredje hustru, Antoinetta Augusta, og er egentlig en redang, et fremspring på festningsmuren for å kunne beskytte langs denne. Batteriet hadde plass for ti kanoner, fem på øvre og fem på nedre voll. Mellom batteriet og Gyldenløves bastion går Nordre sortiort, opprinnelig som en utfallsport for militært bruk, men nå som en snarvei nordover langs elven. Inne i porten finnes kruttkjellere på to sider.

15 GYLDENLØVES BASTION

Den nordre halvbastion, oppkalt etter Ulrik Fredrik Gyldenløve, som var sønn av Fredrik III og stattholder i Norge. Bastionen ble anlagt i 1665-1666, og hadde plass for 13 kanoner. På 1700-tallet sto det en vindmølle på bastionen, men dette ble aldri særlig vellykket. I Gyldenløves bastion ligger Artillerismien, opprinnelig bygget som vaktstue i 1746 og ombygget til smie i 1807. Bygningen brukes nå av Nasjonale Festningsverk. Nord for Gyldenløves bastion ligger Nordre Bjørn som demning for vollgraven.

16 PRINSESSE CHARLOTTE'S BASTION, ARTILLERIGÅRDEN

Mellom Gyldenløves og Charlottes bastion ligger Artillerigården, opprinnelig bygget i 1733 som lagerhus for kanonmateriell. I 1840-årene ble den påbygget en etasje for å huse festningsslavene, men disse ble overført til Akershus i 1848. Senere har bygningen vært kaserner, lager og kontorbygg. I dag er det pensjonat i bygningen.

Charlottes bastion er den nordligste av de tre hele bastioner mot landsiden. Den har navn etter Christian V's gemalinne, dronning Charlotte Amalie, og hadde en bestykning på 15 kanoner. Herfra ble det i 1716 skutt mot svenske tropper som nærmet seg byen. På bastionen ligger det nordre kruttthuset fra 1736.

Historie

Fredrikstad ble grunnlagt i 1567 ved at middelalderbyen Borg ble flyttet fra sin plass ved Sarpefossen. Byen var brent av svenske tropper på vei til Akershus, og borgerne ønsket å etablere byen nærmere havet. Eksport av tømmer var blitt en viktig næringsvei. Kong Fredrik II godkjente flyttingen og ga byborgerne landområder øst for Glomma. Byen ble anlagt som Norges første renessanseby. Utenfor byen lå bymarkene der borgernes husdyr beitet.

Da Norge mistet Bohuslen med Bohus festning i 1658, ble Fredrikstad en viktig grenseby. I 1663 startet byggingen av en helt ny festning etter tegninger av den nederlandske ingeniøroffiseren Willem Coucheron. Fredrikstad Festning ble hærens viktigste forsyningsbase i Sør-Norge.

Fredrikstad er en av fire byer i Norge som har vært befestet, og den eneste hvor festningsanlegget fortsatt er intakt. De tre andre var, Kristiania (Oslo), Kristiansand og Trondheim. Fredrikstad Festning ble bygget etter det gammel-nederlandske system, med brede vannfylte vollgraver og dype jordvoller. Mot landsiden har festningen tre hele og to halve bastioner, utstikkende stjernespisser med plass for kanoner.

I vollgravene ligger ravelinene, og utenfor hovedfestningen fremskutte anlegg som Kongsten fort. Mot elven består festningsverkene av en solid gråstensmur forsterket med jordvoller. Inngangen til festningen var over Vindebroen og gjennom Vollporten, eller gjennom en av portene mot kaianleggene ved Glomma.

Festningen har blitt angrepet bare en gang, da svenske tropper gikk til angrep i august 1814. Festningen var dårlig forberedt og overga seg etter et kort bombardement. Kronprins Karl Johan etablerte sitt krigshovedkvarter i Kommandantgården, og byen var okkupert av svenske tropper til langt ut i 1815.

Festningen ble nedlagt i 1903, men Gamlebyen fortsatte som garnisonssted frem til 2002, da de siste soldatene marsjerte ut. Etter nedleggelsen er alle de militære bygningene tatt i bruk til nye virksomheter, og den gamle festningsbyen er fortsatt et høyst levende bysamfunn.

Fredet

Med virkning fra 11. desember 2008 fredet Riksantikvaren de militære anleggene i Gamlebyen i Fredrikstad. I alt ble 58 enkeltobjekter fredet, Dette utgjør en tredjedel av alle bygningene i Gamlebyen. Riksantikvaren viser til at Gamlebyen både er Norges og Nordens eldste festningsby, og en av Nord-Europas mest intakte festningsbyer. Gamlebyens vollgraver er i dag de eneste i sitt slag i Norge.

Adferdsregler

Festningen du nå er på, utgjør et av Norges 14 nasjonale festningsverk og et nasjonalt kulturminne som vi ønsker å bevare for senere generasjoner. Derfor er det viktig at du som oppholder deg her har respekt for bygningene og uteområdene, viser varsomhet når du beveger deg rundt på området og overholder adferdsreglene. Slik bidrar du til at alle får en fin opplevelse når de besøker festningen.

Opplevelsen av å være på et unikt sted som Fredrikstad festning kan fort ødelegges av forsøpling og utilsiktet skadeverk. Det er derfor helårs bålforbud. Dette gjelder også engangsgriller.

Det er båndtvang på festningen hele året.

Vi ber deg om å kaste alt søppel i de oppsatte søppelkassene. Det er ikke lov å ta med seg bygningsdeler, murverk, trevirke eller andre løse gjenstander fra festningen.

Bruk av paintball, graffiti og lignende tilgrising er forbudt. For øvrig gjelder Friluftslovens varsomhetsbestemmelser for ferdsel m.v.

Nasjonale Festningsverk

Nasjonale Festningsverk i Forsvarsbygg har fått i oppgave å forvalte 14 festningsverk som Forsvaret ikke lenger skal benytte. Vår visjon er å skape nytt liv på militærhistorisk grunn. Festningene skal ivaretas som nasjonale kulturminner og det skal tilrettelegges for eksisterende og ny bruk. Nasjonale Festningsverk skal bringe festningene inn i en ny tid, og bevare deres egenart og historie gjennom å utvikle festningene til attraktive arenaer i samarbeid med andre aktører.

Les mer på www.nasjonalefestningsverk.no

Festningsløypa på
Fredrikstad Festning